

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

פרשת בהר-בחוקותי תשע"ז

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

המוצא מציאה בדירה שכורה

הרב ארבלי התקשר בדחיפות לר' דוד המשכיר, והלה ביקשו שמאחר ואינו נמצא בעיר ואינו יכול לבוא ולטפל בכך בעצמו, הוא מבקש שיצא עבורו לשוק ששכן במרחק רחוב אחד מן הדירה, בפינת השוק יושבים דרך קבע עובדים זרים שנכונים לכל מלאכה במחיר מועט. הרב ארבלי נענה, החיש צעדיו לשוק וחזר עם שלושה עובדים מהמזרח הרחוק שפתרו את הבעיה על הצד היותר טוב בזמן קצר. הוא שילם להם כמה פרוטות והם נחפזו לצאת ולתור אחרי העבודה המזדמנת הבאה.

בבוקרו של יום השישי נכנס אחד מבני משפחת ארבלי לחדר האמבטיה ואת עיניו צד צרור עבה של שטרות דולרים כרוך בגומיה, בירור קצר העלה שהצרור נפל מאחד מהעובדים הזרים, הסיבה היחידה לכך שלא שבו לחפש את כספם, הייתה כנראה העובדה שבאותו יום עסקו במלאכות מזדמנות רבות ולא היה להם קצה קצהו של מושג, מתי נפל סכום הכסף מכיסו של אותו עובד קשה יום וביש גדא.

הרב ארבלי התקשר לרב דוד אלמליח כדי לוודא שאין מדובר בכסף שלו שהוחבא במקום כלשהו ואולי נפל, דוד אישר שלא היו לו מטמוניות בדירה והיה גם שותף לדעתו מן הזכרון של הרב ארבלי שלמרות שיש סימן על השטרות, וגם מספרם המדויק עשוי להוות סימן, בכל זאת אבידת עכו"ם מותרת באופן זה. אך טען, כיון שאני בעל הדירה, נמצא שקרמה חצרי וזכתה לי באבידה זו לפני שבנך שיהיה בריא מצא אותה. השנים פנו לבית ההוראה, כדרכם של אברכים בני תורה ויראי שמים, כדי לברר את הדין לאשורו.

עיקרי הנושא בהלכה

ראשית נברר את נושא חובת השבת האבדה במקרה כזה, ובאם אכן צדקו השנים ואינם צריכים לחזר אחרי העובד הזר ולהשיב לו את אבדתו, נצטרך לעסוק בשאלה – האם חצרו של המשכיר קונה לו, כפי שחשב וטען.

שפחת ארבלי הייתה זקוקה למנוחה, ככל שיתאפשר הדבר במהירות כן ייטב. החליט ראש המשפחה לנסות ולשכור דירה בצפת שבגליל העליון, ואכן חיפש ומצא מודעה קטנה בכולל שבו למד.

מתברר שידידו דוד אלמליח ירש מסבו דירה בעיר העתיקה של צפת, הוא לא רצה למכור אותה בשל הקשר הרגשי שחשו בני המשפחה אל המקום, קשר שהביא אותם מדי שנה, גם לאחר פטירת הסב, להסתופף בדירה במשך עשרה ימים בימי בין הזמנים ולהתענג על אויר הרים צפתי קריר. מטעמי פרנסה ולצורך מימון אחזקת הדירה, פרסם דוד אלמליח דרך קבע מודעה קטנה בכולל שבו למד ובבית הכנסת שבו התפלל, ובסייעתא דשמיא, כמעט מדי שבוע מצא שוכר לדירה. בדרך כלל העדיפו הנופשים מן המרכז לחבר את צרכי נפשם וגופם במנוחה עם מצוות עונג ושבת ולשכות בעיר העתיקה על סמטאותיה והוד הקדומים שבה, אך לעתים קרובות הייתה השכירות גולשת ומכסה חלק מימי השבוע.

הסיבה היחידה לכך שלא שבו לחפש את כספם, הייתה כנראה העובדה שבאותו יום עסקו במלאכות מזדמנות רבות ולא היה להם קצה קצהו של מושג, מתי נפל סכום הכסף מכיסו של אותו עובד קשה יום וביש גדא

גם משפחת ארבלי שכרה את הדירה כבר מיום חמישי. הם קיבלו את המפתחות מידי השכן שנהג טובת עין בדוד אלמליח והסכים לעזור לו ברכבים קטנים שדרש הסדר השכירות – מרחוק שניהל, ור' דוד גמל לו בכך ששכר לעתים את בני ביתו לעבודות ניקיון קטנות בין השוכרים. ואולם משנכנסו לדירה, גילו שצנרת הניקוז של חדר האמבטיה נסתמה ואינה ראויה לשימוש במצב זה.

א. אבדת גוי מותרת למוצאה לכתחילה במקום שאין בה חילול השם

להלכה נפסק (סימן רסו סעיף א) שאבדתו של גוי מותרת למוצאה, ואף שלא נתמעט מלשוון הכתוב 'אבדת אחיך' אלא חיוב ההשבה, מכל מקום מפרשים המיעוט גם על הכתוב 'ומצאתה' שהאבדה עצמה מותרת למוצא. [בנותן טעם לציין אגב העלאת דין זה, שנחלקו האחרונים אם האבדה נעשית שלו לגמרי רק כשמצאה לאחר שהגוי התייאש (ב"ח יו"ד סימן קמו סעיף ב) או אפילו כשהגוי עדיין לא התייאש (חדרי דעה שם). ובאבן האזל (גולה ואבדה פרק יא הלכה י) הוכיח ממה שנצרך פסוק להתיר אבדת עכו"ם אף שכתבו הפוסקים (חוט המשולש סימן טז) שגם גזל עכו"ם שנאסר אינו איסור על הממון אלא על פעולת הגזל שנוטל באלמות, ופעולה זו אינה קיימת במציאת אבדה, מוכח שהפסוק בא לחדש שהאבדה נקנית למוצא לגמרי ולא רק שאינו חייב לעסוק בהשבתה].

ואולם במקום שיש חילול השם, אסורה אבדת הגוי על המוצא והוא מחויב להחזירה לו. דין זה הוא מהלכות חילול השם ולא מהלכות השבת אבדה, ולכן אינו צריך לחזור אחריו. ואדרבה, אם מחזירה לעכו"ם שלא במקום שחייב לעשות כן, הרי הוא מחזיק ידי עוברי עברה ואסור.

במקרה שלפנינו דומה שאין חילול השם. לא רק שברור לנו שהגוי אינו יודע בבית איזה מיהודי העיר צפת איבד את כספו, ואם לא היה זה ברחוב וגוי אחר מן העוברים ושבים מצאו, אלא שהיו עמו חבריו הפועלים ובוודאי עשוי הוא לחשוך באחד מהם שמצא את הצרור או משכו מכיסו תוך כדי עבודתם כשלא הרגיש בכך. דין דומה מצאנו לגבי יהודים שכשאחד מתוך שלושה איבד מטבע הוא מתיאש כי מבין שאם לא החזירוהו לו בדעתם לגזלה ולעולם לא יכול לתבוע אחד מהם כי יוכל לומר שהשני נטלה (חו"מ סימן רסב סעיף ב וסמ"ע סק"ד). ואם כן, כיון שהעוברים הזרים הללו אינם שותפים ורק אחד מהם איבד את כספי הסכונותיו ויכול לתלות את האובדן בחמדנותם של חבריו, אין כאן חילול השם.

ב. השבת אבדה לעכו"ם מפני קידוש השם

שיקול נוסף להחזרת אבדת עכו"ם מביא השולחן ערוך, שכאשר מחזיר את האבדה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה, הרי זה משובח. כמובן שדין זה אינו אמור אלא כשברור מי הוא הגוי שאיבד את האבדה ושהוא מבין שהיהודי מחזיר כי הוא בעל אמונה ויודע שפרנסתו משמים, אך אם הוא גוי נבער שאינו מבין דבר מכל זה, מה גם שאינו בטוח מי מהם הוא המאבד, לא שייך בזה קידוש השם יותר משאר קידוש השם שיכול לצאת מנתינת צדקה לעניי עכו"ם עם עניי ישראל, שלא מצאנו בה עניין זה של קידוש השם ולא אמרו לפרנס עניי עכו"ם אלא משום איבה.

ונראה כי אין כלל אפשרות לוודא את בעלותו של גוי

על האבדה בתורת סימנים, כי זיהוי לפי סימנים הוא חידוש התורה בדין 'עד דרוש אחיך אותו' שנועד לוודא אם המבקש את האבדה הוא אכן המאבד. ולכן הכריע הש"ך (סימן רסז ס"ק ב) שבאדם המוחזק כוודאי רמאי אין מחזירים לו אפילו בסימן מובהק, ויכול לקבל את אבדתו רק בעדים שמעידים שהאבדה הזו שייכת לו. וגם החולקים על הש"ך מודים לו בסימנים בינוניים כמו מידה ומנין (סכום הכסף שהיה בצרור) שאין מחזירים למוחזק כרמאי. לאור זאת, נראה שלגוי שאין לו חזקת כשרות כישראל, דינו כרמאי ואין מחזירים לו בסימנים. ובהגהות טהרת אוזב (על ספר אגודת אוזב ערך סימנים אות ב) הוסיף שאם סימנים דרבנן, אפשר שלא תקנו נאמנות זו לגוי כל עיקר.

נמצא אם כן בנידון שלפנינו שאי אפשר לזהות את המאבד על ידי סימנים, ממילא אי אפשר לדון להחזיר את סכום הכסף לעובד הזר מפני קידוש השם.

ג. למי קונה חצר שכורה - למשכיר או לשוכר?

כעת ניגש לברר מי מבין שני היהודים זכה באבדה, האם השוכר הרב ארבלי ובני ביתו או הרב אלמליה. בשולחן ערוך נפסק (סימן רס סעיף ד) לגבי שוכר שגר

במקרה שלפנינו דומה שאין חילול השם. לא רק שברור לנו שהגוי אינו יודע בבית איזה מיהודי העיר צפת איבד את כספו, ואם לא היה זה ברחוב וגוי אחר מן העוברים ושבים מצאו, אלא שהיו עמו חבריו הפועלים ובוודאי עשוי הוא לחשוך באחד מהם שמצא את הצרור

בדירה יחד עם המשכיר ונמצאה בה אבדה שחצר קונה אותה, כמו גוזלות שלא פרחו, נידון הדבר כאבדה בחצר השותפים וזכו שניהם בשווה. מאידך פסק השולחן ערוך (סימן שיג סעיף ג) שכשנכנסו בהמות של אחרים לחצר והותירו זבל, הוא נקנה לבעל החצר אפילו אם החצר שכורה ביד אחרים. והסמ"ע (סק"ה) תמה על הסתירה לכאורה בדברי השולחן ערוך, שאם לגבי אבדה נידון השוכר אף הוא כבעל החצר וחולק בשווה עם המשכיר, מדוע לא יזכה בזבל הבהמות. כיצד ניתן ליישב את הסתירה? ה'תורת חיים' (הובא בש"ך להלן) ביאר שהסיבה שהשוכר אינו זוכה בזבל הבהמות היא שאין החצר עשויה לכך שיבואו בהמות מן השוק ויטילו בה את זבלן ולכן השימוש הזה לא היה חלק מהשכירות ולגבי אינו זו חצרו של השוכר אלא של המשכיר. לכן זכה המשכיר בזבל הבהמות.

הש"ך (סימן רס ס"ק יד) הכריע לדינא כדברי השולחן ערוך שמציאה בחצר המשכיר שייכת למשכיר גם במקרה שהשוכר מתגורר בה לבדו. את חילוקו של ה'תורת חיים' אין הש"ך מקבל, הוא גם סבור שמדברי הפוסקים נראה

את ידו של המשכיר.
 וראה עוד בפתחי תשובה (סימן שיג ס"ק א) שהגאון בעל בית מאיר אף הוא פקפק על עיקר דינו של הש"ך שהכריע כהרמב"ם שהוא שייך למשכיר, עיין עוד שם.
 בנידון שלפנינו מצאנו אם כן, שלדעת הש"ך החצר קונה אך ורק למשכיר, ואולם לדעת שאר פוסקים במקרה זה שאין בית המשכיר פתוח לחצר השכורה, והמציאה באה לכאן בידיעת השוכר, הרי החצר קונה לשוכר. ובמיוחד באופן שהמשכיר אין לו רשות להיכנס לדירה המושכרת כל עוד השוכר נמצא שם.

עם זאת, לפי דבריו של הנתיבות, יש מקום להסתפק בדבר, כי לכאורה מכיון שמציאה זו הגיעה לביתו שלא בידיעת השוכר, נמצא כי היא דומה ממש ל'זבל הבהמות' שהגיעו לחצר שלא בידיעת השוכר, שהרי הם של המשכיר, ומאידך גיסא יש מקום לדון ולומר שמכיון שהפועלים שמהם נאבדה המציאה באו בידיעתו של השוכר ועל דעתו, אם כן גם מה שנפל מהם באותה שעה נחשב ל'ידיעת השוכר', וממילא הרי זה כמציאה שנכנסה לחצר בידיעתו, על אף שבשעת הכניסה הוא לא הבחין במציאה. אך מסתבר יותר כצד ראשון, שכיון שסוף סוף לא הבחין בכניסת המציאה לחצר, הרי זה דומה למציאה רגילה, ונמצא שהמציאה שייכת למשכיר.

מכיוון שהרב ארכלי מוחזק בכספי המציאה, לכאורה נראה שהוא יכול לטעון 'קים לי' כהפוסקים שהחצר קנתה לשוכר, והרי המעות שלו.

וזה דבר המשפט

- דין צרור השטרות שנפל מכיסו של העובד הור ונמצא בחדר האמבטיה כאבדת גוי שמותרת למצאה לכתחילה.
- לפי ההלכה המבוארת בשולחן

ערוך אורות זבל בהמות של אחרים, נראה כי המציאה שייכת למשכיר ולא לשוכר, אך מאחר שהרבה מהראשונים לא סבורים כך, ואף בין הפוסקים האחרונים יש רבים שמחלקים בין זבל של בהמות שמבואר בשולחן ערוך שהוא של המשכיר לבין מציאה סתם שנפלה לתוך החצר המושכרת, ולדעתם מציאה רגילה היא של השוכר ולא של המשכיר, ומכיון שהשוכר מוחזק בכסף המציאה, אין המשכיר יכול להוציא את הכסף מידיו של הרב ארכלי.

שלא כשיטת התוספות (בבא מציעא יא: ד"ה וכן) שהחצר זוכה למשכיר רק כשגם ביתו פתוח לאותה חצר ונקרא בשל כך 'עומד בצד שדהו', ולמעשה הוא מקבל את שיטת הרמב"ם שכל מציאה בחצר שייכת למשכיר אפילו אם השוכר גר בחצר לבדו, וכך גם בגוזלות שפרחו וכדומה, אין המציאה מתחלקת בין המשכיר לשוכר, כי גוף החצר אינו מושכר אלא רק ההשתמשות בה ואין החצר זוכה אלא למי שבעלים עליה ממש.

ואולם הראב"ד (שכירות פרק ו הלכה ה) הוכיח שהחצר קונה לשוכר ממה שמצאנו לגבי קנין מטלטלין (סימן קצח סעיף ה, סימן ר סעיף ב) שהשוכר את המקום שהמטלטלין מונחים בו קונה אותם כשהחצר משתמרת לדעת השוכר או כשהוא ניצב בצדה. הש"ך אינו מקבל גם הוכחה זו כי יתכן ששם מכיוון שהמטלטלין הונחו בחצר לצורך קנייתם בידי השוכר, מסתמא שכר את החצר לצורך כך שתקנה עבורו, אך אין ללמוד מכך לגבי סתם שוכר שיקנה מציאה והפקר

יש מקום לדון ולומר שמכיון שהפועלים שמהם נאבדה המציאה באו בידיעתו של השוכר ועל דעתו, אם כן גם מה שנפל מהם באותה שעה נחשב ל'ידיעת השוכר', וממילא הרי זה כמציאה שנכנסה לחצר בידיעתו, על אף שבשעת הכניסה הוא לא הבחין במציאה

אף שלא שכר את החצר לשם כך. ועוד יש לחלק שבקנין יש דעת אחרת המקנה לצורך השוכר, אך לעולם החצר כשלעצמה אינה קונה אלא לבעלים המשכיר ולא לשוכר. ב'קצות החושן' (סימן שיג ס"ק א) וב'נתיבות המשפט' (פתיחה לסימן ר) לא נקטו כהש"ך: ה'קצות החושן' מוכיח מדברי הרמב"ם (גירושין פרק ה הלכה א) שכח הקנין של חצר שכורה מושכר אף הוא לשוכר, ולכן כתב שרק לגבי זבל נאמר דין מיוחד שהמשכיר זוכה בו כי דעתו של המשכיר שלא להשכיר את חצרו לגבי זכות זו [דעת המשכיר בנושא זה משתקפת בדין נוסף שאותו מביא ה'קצות' כראיה לכך]. אמנם ה'נתיבות' סבור לחלק באופן אחר, ולדעתו החצר היא היד של בעל הבית, ומאחר שהשוכר שכר את החצר, הרי החצר הוא כעת כידו של השוכר, מלבד במציאה שבאופן שהמציאה נכנסה לחצר בלא דעת השוכר, החצר אינו קונה לו להשוכר כי אם למשכיר, אולם באופן שהמציאה הגיעה למקום בידיעת השוכר, כמו למשל בדין צבי שבור וגוזלות שלא פרחו, שראה הפועל שנכנסו לחצירו ורצה שתזכה בהם חצירו, הרי מבואר (סימן ער בהג"ה) שאם שכר פועל לכל מלאכה שיצטרך והראהו ללקט מציאות, המציאה היא של בעל הבית, כי יד פועל כיד בעל הבית, וממילא במקרה זה השוכר זכה במציאה, כי הדבר דומה כאילו שכר